

תקנת מבו

שיעור שני

יסוד דין מבו

מקורות

א. משנה עירובין פ"א מ"א-מ"ב (ב.; יא.); [גמ' יא: "ב"ש אומרים לחי וקורה... עד דאיכא שלש"]

ב. עבודת הקודש שער ג סי' א "מקום מוקף שלוש... המבואות והחצרות"

ג. טור ריש סי' שסג

ד. רמב"ם הל' שבת פ"ד ה"א וה"ד; [פירוש המשנה לרמב"ם שבת פ"א מ"א "שם ארבעה על ארבעה"]

ה. בית הבחירה למאירי צד. ד"ה אמר המאירי

ו. רש"י ב. ד"ה מבו; רבנו יהונתן א. ד"ה מבו "...ששתי רשויות הן"

ז. עבודת הקודש שער ג סי' א "מקום המוקף... ומן הכרמלית לר"; ביאור הלכה סי' שמו סעי' ג ד"ה ומותר

[ח. בית מאיר סי' שסג סעי' כט מ"א סקל"א "והנה רש"י ז"ל... טלטול לא הצריכו"]

עבודת הקודש שער ג סי' א

מקום מוקף שלוש מחיצות גבוהות עשרה טפחים ורחב ארבעה או יותר, בין פתוח לכרמלית בין פתוח לרשות הרבים הרי זה רשות היחיד דבר תורה, אלא שצריך הכשר מדבריהם בדופן רביעית, לחי או קורה או צורת פתח לפי מה שהוא רשות וכמו שביארנו בתקוני המבואות והחצרות.

טור או"ח סי' שסג

מן התורה כל מקום שיש לו ג' מחיצות הוא רשות היחיד, גמור אלא שחכמים אסרו אותו עד שיעשה לו שום תיקון ברביעית, וכיון שאין צריך אלא תיקון דרבנן התיירוהו בתיקון כל דהו.

פירוש המשנה לרמב"ם שבת פ"א מ"א

לפני שאתחיל בפירוש אקדים הקדמות שצריך לעמוד עליהן ואז יתבארו עניני מסכתא זו והמסכתא שאחריה. מהם שינויי המקומות בדיני שבת ארבעה, והן הנקראין רשויות שבת.

והשני רשות היחיד... ואין חלוק בין שהיה עמוד עומד על פני הארץ ויש בו שיעור זה, או שהיה חריץ בארץ ויש בו אורך ורוחב כמו שהתנינו, או מקום מוקף ארבע מחיצות כגון הבתים והחצרות, הכל נקראין רשות היחיד...

והשלישי הוא הכרמלית, והוא המקום שלא נשלמו בו תנאי רשות הרבים ולא תנאי רשות היחיד, ושיעורו כמו שאבאר, והוא, כל מקום שיש בארבע ארבעה טפחים וברחבו ארבעה טפחים או יותר, וגבהו שלשה טפחים או

יותר על כן עד עשרה טפחים הרי זה כרמלית... וכן כל מקום שיש לו שלש מחיצות בלי תקרה, ורוח רביעית לצד רשות הרבים הרי זה כרמלית, והוא שיהא שם ארבעה על ארבעה.

בית הבחירה למאירי עירובין צד. ד"ה אמר המאירי

ויש מתרצים, שלא אמרו שלש מחיצות דאורייתא אלא בפחות לכרמלית, אבל בפתוח לרה"ר שלש מחיצות לאו דאורייתא. ולדעת זה, מבוי הפתוח לרה"ר אין הכשרו בקורה אלא בצורת פתח או בלחי לדעת האומר לחי משום מחיצה.

עבודת הקודש שער ג סי' א

מקום המוקף שלוש מחיצות ונשאר רוח רביעית פתוח לרשות הרבים, אף על פי שאסרוהו ככרמלית עד שיכשירוהו בלחי או בקורה, אינו בדין כרמלית. דבר תורה שלוש מחיצות רשות היחיד גמורה היא כמו שביארנו למעלה, והזורק מתוכו לרשות הרבים או מרשות הרבים לתוכו ואפילו למעלה מעשרה טפחים חייב, ויש מי שהורה שהוא כרמלית ולא יראה לי כן. לפיכך אם נעץ שם קנה אפילו גבוה מאה אסור לזורק עליו בין מרשות הרבים בין מן הכרמלית, והזורק מרשות הרבים ונח על גביו חייב. וכן אסור לטלטל ממנו לכרמלית ומן הכרמלית לו.

בית מאיר סי' שסג סעי' כט

והנה רש"י ז"ל פירש בהמתניתין ריש עירובין הטעם משום דאתא לאחלופי ברשות הרבים, ושרויהו בתקנתא דלחי וקורה דליהוי הכירא דלא ליתי למישרי רשות הרבים גמורה. ור"ל דשלוש מחיצות משמע להעולם בדומה לרשות הרבים, ואם מטלטלו תוכו בלא תיקון ברביעית יטלטלו נמי ברשות הרבים. ואם כן ודאי דסתימת הים בלא מדרון אינו מהני במקום הלחי וקורה, דמה בכך שאינו בת טלטול עם המבוי, הא מכל מקום הטלטול במבוי גופה הוא אסור מגזירה אטו רשות הרבים. וכן מבוי מפולש משני ראשיה דצריכה צורת הפתח שהיא מחיצת רוח שלישי, דאי לאו הכי אסור הטלטול מצד חסרון מחיצה, נמי שפיר דסתימת הים בלא מדרון לא מהני. ואולם בפירוש הרב רבינו יונתן כתב שם אחרי טעם רש"י: 'אי נמי כי היכי דלא ליתי לטלטולי מרשות הרבים לתוכו... ולטעם זה שפיר יש לומר, עד כאן לא הצריכו תיקון ברביעית אלא היכי דפתוח למקום בת טלטול עם המבוי, אבל לים שאינו בת טלטול לא הצריכו.

מסכת עירובין פותחת בדיני תיקון מבוי בלחי וקורה. המבוי בו דנה המשנה הוא מבוי סתום, בעל שלוש מחיצות ופתוח מן הרוח הרביעית. המשנה [יא:] מלמדת על איסור לטלטל בו ללא העמדת לחי או קורה ברוח הרביעית. כדי לעמוד על טיבו של איסור זה, יש להקדים ולברר מהו מעמדו של מבוי מדאורייתא: האם הוא רשות היחיד או כרמלית?¹

שאלה זו תלויה במחלוקת ראשונים במניין המחיצות הדרושות להגדרת מקום כרשות היחיד: האם די בשלוש מחיצות או שדרושות ארבע מחיצות?

הרשב"א כותב:

¹ ניסוח זה מבוסס על ההבנה שהמושג 'כרמלית' קיים גם מדאורייתא, אלא שאיסור הטלטול בו הוא מדרבנן בלבד. לפי ההבנה שהמושג 'כרמלית' הוא חידוש של חכמים, יש לנסח את שאלתנו באופן שונה: האם מבוי הוא רשות היחיד או לא?

מקום מוקף שלוש מחיצות גבוהות עשרה טפחים ורחב ארבעה או יותר, בין פתוח לכרמלית בין פתוח לרשות הרבים – **הרי זה רשות היחיד דבר תורה**, אלא שצריך הכשר מדבריהם בדופן רביעית, לחי או קורה או צורת פתח לפי מה שהוא רשות. [עבודת הקודש ג, א]

הרשב"א קובע – וכן נוקטים רוב הראשונים² – כי מדאורייתא די בשלוש מחיצות כדי להגדיר את המקום כרשות היחיד.

לעומת זאת, הרמב"ם כותב:

ואי זו רשות היחיד? תל שגבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים על ארבעה טפחים או יתר על כן, וכן חריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה על ארבעה או יתר על כן, וכן **מקום שהוא מוקף ארבע מחיצות** גובהן עשרה וביניהן ארבעה על ארבעה או יתר על כן... כולן רשות היחיד גמורה הן. [הל' שבת פ"ד ה"א]

הרמב"ם כותב כי רשות היחיד טעונה ארבע מחיצות³. בהתאם לשיטתו זו, הרמב"ם מגדיר מקום המוקף שלוש מחיצות ככרמלית:

איזו היא כרמלית? תל שיש בו ארבעה על ארבעה או יתר על כן וגבהו משלשה ועד עשרה... וכן קרן זווית הסמוכה לרשות הרבים, והוא המקום שמוקף שלש מחיצות והרוח הרביעית **רשות הרבים**, כגון מבוי שאין לו לחי או קורה ברוח רביעית. [שם, ה"ד]⁴

על פי האמור, קיימות שתי שיטות עקרוניות בהבנת מעמדו של המבוי:

- א. לשיטת רוב הראשונים – מדאורייתא המבוי הוא רשות היחיד גמורה, אלא שחכמים אסרו את הטלטול בו ללא תיקון הרוח הרביעית בלחי או בקורה.
- ב. לשיטת הרמב"ם – מדאורייתא המבוי הוא כרמלית.

שורשה של מחלוקת הראשונים בגדר רשות היחיד מדאורייתא, והיא משליכה גם על הבנת האיסור מדרבנן על טלטול במבוי שאינו מתוקן: לשיטת הרמב"ם, איסור זה הוא חלק מן האיסור מדרבנן על טלטול בכרמלית. לעומת זאת, לשיטת רוב הראשונים, תקנת מבוי מהווה גזירה בפני עצמה, על אף שהמבוי הוא רשות היחיד.

הראשונים הסוברים שמדאורייתא מבוי הוא רשות היחיד, נחלקים האם מותר לטלטל ממנו לכרמלית.

הרשב"א כותב כי הואיל ומעיקר הדין המבוי אינו כרמלית אלא רשות היחיד, אסור לטלטל ממנו לכרמלית:

מקום המוקף שלוש מחיצות ונשאר רוח רביעית פתוח לרשות הרבים, אף על פי שאסרוהו ככרמלית עד שיכשירוהו בלחי או בקורה, אינו בדין כרמלית... וכן אסור לטלטל ממנו לכרמלית ומן הכרמלית לו.

² עי' רש"י [עירובין יב: ד"ה לחי; סוכה ז. ד"ה וכן לשבת], תוס' [שבת ט. ד"ה אע"ג; עירובין ו: ד"ה והאמר; עירובין צד. ד"ה מאי; סוכה ז. ד"ה סיכך], ראב"ד [הל' שבת פ"ז ה"ט] ורא"ש [סוכה פ"א ס' לד].

³ וכן עולה ממקומות נוספים בדברי הרמב"ם [מירוש המשנה שבת פ"א מ"א; הל' שבת פ"ז ה"ט].

⁴ שיטת הרשב"א ורוב הראשונים מבוססת על הגמ' [ב: האומרת שאם "לחי משום מחיצה", מבוי מפולש שיש בו לחי הוא רשות היחיד. מבואר מכך כי מדאורייתא די בשלוש מחיצות; ועי' בדברי רבי אברהם בן הרמב"ם [שו"ת ברכת אברהם סי' כג] כי לרמב"ם הייתה גרסה שונה בסוגיית זו. שיטת הרמב"ם מבוססת על המשנה [צד], ממנה משתמע שאם הרוח הרביעית נפרצה המקום אינו רשות היחיד; ועי' רשב"א [שם, ד"ה הכי קאמר] המציע ביאורים שונים למשנה זו לשיטת שאר הראשונים.

[עבודת הקודש ג, א]

לעומת זאת, הביאור הלכה לומד מדברי תוס' במסכת שבת [ט. ד"ה אע"ג] כי מותר לטלטל ממבוי לכרמלית:

דע דמשמע מתוספות שבת ד"ט ד"ה אף על גב, שהוא הדין דמותר להוציא ממקום שיש ג' מחיצות אף על גב דמן התורה הוי רשות היחיד גמורה לכרמלית, כיון שעל כל פנים מדרבנן עשאוהו כרמלית.
[ביאור הלכה שמו, ג ד"ה ומותר]

נראה כי מחלוקת זו נעוצה בגדר גזירת מבוי: לפי הרשב"א, המבוי הוא רשות היחיד גם מדרבנן, אלא שחכמים אסרו לטלטל בו ללא תיקון. לעומת זאת, לפי תוס', אמנם מדאורייתא מבוי הוא רשות היחיד גמורה, אך רבנן הגדירו אותו ככרמלית.

מסתבר כי מחלוקת זו בגדר גזירת מבוי תלויה בשני הטעמים המובאים בראשונים לגזירת מבוי.
רש"י כותב:

וכיון דלאו רשות הרבים הוא שרי לטלטולי ביה מן התורה בלי שום תיקון, ורבנן גזור עליה משום דאתי לאיחלופי ברשות הרבים, ושריוה בתקנתא דלחי או קורה, דליהוי היכירא, **דלא ליתי למישרי רשות הרבים גמורה.**
[רש"י ב. ד"ה מבוי]

לפי דבריו, חכמים אסרו לטלטל במקום בעל שלוש מחיצות מחמת דמיונו לרשות הרבים, כדי שלא יטעו ללמוד ממנו על היתר טלטול ברשות הרבים.

רבנו יהונתן מביא טעם נוסף לגזירת מבוי:

כי היכי דלא ליתו לטלטולי מרשות הרבים לתוכו, דכיון שנפרץ במילואו לרשות הרבים ושווה הוא לרשות הרבים, אמרי דין רשות הרבים יש לו.
[רבנו יהונתן א. ד"ה מבוי]⁵

לפי דבריו, הואיל והמבוי פתוח לרשות הרבים יש חשש שיבואו להוציא ממנו לרשות הרבים, ולכן חכמים אסרו לטלטל בו ללא תיקון.

בין טעמים אלו ישנו הבדל עקרוני. לפי טעמו של רש"י, זוהי גזירה כללית בכל רשות בעלת שלוש מחיצות, מחמת דמיונה לרשות הרבים. לעומת זאת, לפי טעמו של רבנו יהונתן, זוהי גזירה ייחודית למקום הפרוץ לרשות הרבים או לכרמלית, בו קיים חשש זה⁶. הבית מאיר [סי' שסג סעי' כט מ"א סקל"א] מביא נפקא מינה בין הטעמים לגבי מבוי הפרוץ לים (כאשר הים אינו מהווה מחיצה): לפי טעמו של רש"י יש חובה לתקן את המבוי, מחמת דמיונו לרשות הרבים. לעומת זאת, לפי טעמו של רבנו יהונתן, נראה שאין חובה לתקן מבוי זה, הואיל ואין אפשרות לטלטל מן המבוי לים⁷.

ההבנה שגזירת מבוי מגדירה את המבוי ככרמלית מתאימה לטעמו של רש"י, על פיה יש גזירה כללית האוסרת את הטלטול בכל מקום בעל שלוש מחיצות⁸. לעומת זאת, ההבנה שגם לאחר הגזירה המבוי הוא רשות היחיד אך יש איסור עצמאי מדרבנן על הטלטול בו, מתאימה לטעמו של רבנו יהונתן, על פיה הגזירה אמורה רק לגבי מקום הפרוץ לרשות הרבים או לכרמלית.

⁵ וכן כותבים האור זרוע [הל' עירובין סי' קי] ופסקי הר"ד [ב. ד"ה מבוי].

⁶ מדברי הראשונים עולה מחלוקת בעניין זה. הרשב"א [הקדמה לעבודת הקודש] כותב: "השער הראשון, אבאר בו דיני המבוי הסתום משלש רוחותיו ופתוח ברוח הרביעי למקום האסור לו במה הכשרו". מבואר בדבריו, כי גזירת חכמים אמורה דווקא במבוי הפתוח למקום האסור לו. לעומת זאת, הטור [סי' שסג] כותב: "מן התורה כל מקום שיש לו שלוש מחיצות הוא רשות היחיד גמור, אלא שחכמים אסרו אותו עד שיעשה לו שום תיקון ברביעית". מבואר בדבריו, כי גזירת חכמים אמורה בכל מקום שיש לו שלוש מחיצות.

⁷ האבני נזר [א"ח סי' ש] מביא מחלוקת אחרונים האם גג בעל שלוש מחיצות טעון תיקון ברוח הרביעית. מחלוקתם נעוצה הבנות אלו, האם יש חובה לתקן כל רשות בעלת שלוש מחיצות או רק רשות הפתוחה למקום האסור לה.

⁸ עם זאת, ניתן לבאר את רש"י גם על פי ההבנה שגזירת מבוי היא גזירה עצמאית שאינה מגדירה את המבוי ככרמלית.

לסיכום: נחלקו הראשונים במניין המחיצות הדרושות להגדרת המקום כרשות היחיד: לפי רוב הראשונים די בשלוש מחיצות, ואילו לפי הרמב"ם דרושות ארבע מחיצות. בהתאם לכך נחלקים הראשונים במעמדו העקרוני של מבוי סתום: לשיטת רוב הראשונים המבוי מדאורייתא הוא רשות היחיד, ואילו לשיטת הרמב"ם המבוי מדאורייתא הוא כרמלית.

לשיטת הרמב"ם, איסור הטלטול במבוי שאינו מתוקן הוא חלק מאיסור טלטול בכרמלית. לעומת זאת, לשיטת רוב הראשונים, איסור זה נובע מגזירה מיוחדת. בדברי הראשונים שני טעמים לגזירה זו: לפי רש"י – מחמת דמיון המבוי לרשות הרבים, ואילו לפי רבנו יהונתן – כיוון שהמבוי פתוח לרשות הרבים.

הראשונים הנוקטים כי מדין תורה מבוי הוא רשות היחיד, נחלקים האם מותר לטלטל ממבוי שאינו מתוקן לכרמלית: תוס' מתירים והרשב"א אוסר. מחלוקתם נעוצה בגדר גזירת חכמים במבוי שאינו מתוקן: האם חכמים מגדירים את המבוי מדרבנן ככרמלית, או שמטילים איסור עצמאי על הטלטול בו על אף שהוא רשות היחיד. נראה כי הבנות אלו תלויות במחלוקת רש"י ורבנו יהונתן דלעיל, האם זו גזירה כללית על כל מקום שאין לו שלוש מחיצות או רק על מקום הפתוח לרשות הרבים או לכרמלית.

בשולי הדברים נעיר כי הראשונים [רשב"א צד. הכי קאמרי; עבודת הקודש א, ד; ריטב"א שם, ד"ה מי לא; מאירי שם, ד"ה אמר המאירי] מביאים שיטה נוספת במניין מחיצות רשות היחיד. לפי שיטה זו, קיימת הבחנה בין רשות היחיד הפתוחה לרשות הרבים לבין רשות היחיד הפתוחה לכרמלית: רשות היחיד הפתוחה לרשות הרבים טעונה ארבע מחיצות, ואילו לרשות היחיד הפתוחה לכרמלית די בשלוש מחיצות⁹. הראשונים דנים לפי שיטה זו, האם יש חילוק בהכשר מבוי בין מבוי הפתוח לכרמלית לבין מבוי הפתוח לרשות הרבים. שאלה זו תלויה בהבנת יסוד היתר מבוי בלחי וקורה. בעזרת ה' נעסוק בכך בשיעור הבא.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

---

⁹ לדברי הט"ז [שם, א] בשיטה זו נוקט הטור. ועי' רשב"א ומאירי [שם] המביאים בשם הראב"ד שיטה מעט שונה, המבחינה בין מבוי שדורסים בו הרבים לבין מבוי שהרבים אינם דורסים בו.